

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства та
природокористування
Кафедра водних біоресурсів

05-03-92

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до навчальної практики з ботаніки та зоології

для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за
освітньо-професійною програмою «Водні біоресурси та
аквакультура» спеціальності 207 «Водні біоресурси та
аквакультура» денної і заочної форм навчання

Рекомендовано
науково-методичною радою з якості
НП агроекології та землеустрою
Протокол № 9 від 19.05.2020 р.

Рівне – 2020

Методичні вказівки до навчальної практики з ботаніки та зоології для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійною програмою «Водні біоресурси та аквакультура» спеціальності 207 «Водні біоресурси та аквакультура» денної і заочної форм навчання [Електронне видання] / Гроховська Ю. Р., Кононцев С.В. – Рівне : НУВГП, 2020. – 23 с.

Укладачі: Гроховська Ю. Р. – доктор сільськогосподарських наук, професор кафедри водних біоресурсів; Кононцев С. В. – доктор технічних наук, доцент кафедри водних біоресурсів.

Відповідальний за випуск: Сондак В. В., доктор біологічних наук, професор, завідувач кафедри водних біоресурсів.

Керівник групи забезпечення
спеціальності 207

«Водні біоресурси та аквакультура»

Сондак В. В.

Зміст

Передмова	3
1. Обов'язки керівника практики	4
2. Обов'язки студента-практиканта	5
3. Зміст практики	5
4. Програма практики	7
5. Форми і методи контролю	9
6. Розподіл балів, що присвоюються студентам	11
7. Рекомендована література	12
Додаток А. Види тварин, які поширені у регіоні	13
Додаток В. Види рослин, які поширені у регіоні	18

© Гроховська Ю. Р.,
Кононцев С. В., 2020
© Національний університет
водного господарства та
природокористування, 2020

ПЕРЕДМОВА

Навчальна практика з ботаніки та зоології для студентів першого курсу за спеціальністю 207 «Водні біоресурси та аквакультура» має на меті закріпити теоретичні знання, одержані під час лекційних, лабораторних та практичних занять з дисциплін «Гідроботаніка» і «Зоологія безхребетних та хордових». Під час проходження практики студенти ознайомлюються із різноманіттям рослинного та тваринного світу регіону, спостерігають за розвитком живих організмів, їх біологічними та екологічними особливостями, поширенням; засвоюють методики морфологічного аналізу і визначення рослин та тварин, а також методики збору, фіксації і камеральної обробки польового матеріалу. Особливу увагу звертають на гідробіонтів, а також рослини та тварини перезвожених місцезростань.

Відповідно до програми студенти повинні вивчити окремі види рослин і тварин, їх екологічні групи, отримати конкретні уявлення про основні життєві форми, вікові та сезонні зміни морфо-анатомічної структури, методи розмноження і розселення залежно від екологічних умов з метою розуміння принципів охорони рослинного та тваринного світу та збалансованого їх використання, а також методів вирощування рослин та тварин у сільському та рибному господарстві.

У процесі фауністичної та флористичної роботи (збір, опис і визначання тварин та рослин) студенти знайомляться з необхідними поняттями деяких систематичних одиниць (родина, рід, вид), пов'язуючи з кожною з них уявлення про конкретну тварину чи рослину у відповідному комплексі відмінних ознак.

Відповідно до «Освітньої програми підготовки бакалавра за спеціальністю 207 «Водні біоресурси та аквакультура»», на навчальну практику з ботаніки передбачено 120 годин (4 тижні по 6 годин на день).

Метою навчальної практики є:

- навчити студентів розрізняти у природі та описувати живі об'єкти на рівні організму;

- навчити польовим і камеральним методам дослідження рослин і тварин;
- ознайомити студентів з видовою різноманітністю фауни і флори різних біотопів Рівненщини;
- набути елементарних навичок польових спостережень за ростом, розвитком і розмноженням рослин і тварин.

Навчальна практика з ботаніки та зоології передбачає виконання наступних **завдань**:

- сформувати у студентів елементарні знання з морфології рослин та тварин, уміти вірно описати їх і оволодіти вмінням визначати рослини та тварини, які належать до нескладних у систематичному відношенні груп за допомогою визначників, атласів та он-лайн ресурсів;
- оволодіти методами збору, консервації і колекціонування тварин та рослин;
- отримати початкову флористичну і фауністичну підготовку, навчитися розрізняти у природних умовах найбільш характерні для даного району види рослин та тварин (150 - 200), з них не менше ніж 50 знати не лише українські, але й латинські назви;
- набути навичок польових спостережень за ростом, розвитком та розмноженням рослин і тварин; відтворити виконані спостереження у малюнках, схемах, фото, графіках, таблицях;
- вміти виявляти, описувати та картографувати фітоценози різних рангів, складати геоботанічну карту, характеризувати рослинний покрив;
- знати види рослин та тварин, які потребують охорони.

1. ОBOB'ЯЗКИ КЕРІВНИКА ПРАКТИКИ

Керівник практики від закладу вищої освіти:

- забезпечує проведення всіх організаційних заходів перед початком практики: інструктаж про порядок проходження практики та з техніки безпеки, надання студентам-практикантам необхідних документів (програми,

календарний план, методичні рекомендації та ін.), перелік яких встановлює навчальний заклад;

- повідомляє студентів про систему звітності з практики, прийняту на кафедрі, а саме: подання письмового звіту, правил оформлення виконаних індивідуальних завдань тощо;
- веде контроль за відвідуванням студентами екскурсій і занять;
- у складі комісії приймає заліки з практики;
- подає завідувачу кафедри письмовий звіт про проведення практики із зауваженнями і пропозиціями щодо поліпшення практики студентів.

2. ОБОВ'ЯЗКИ СТУДЕНТА-ПРАКТИКАНТА

Студенти закладів вищої освіти під час проходження практики зобов'язані:

- до початку практики одержати від керівника практики від навчального закладу консультації щодо оформлення всіх необхідних документів;
- своєчасно розпочати практику;
- у повному обсязі виконувати всі завдання, передбачені програмою практики і вказівками її керівників;
- вивчити і суворо дотримуватись правил охорони праці, техніки безпеки і виробничої санітарії;
- нести відповідальність за виконану роботу;
- своєчасно скласти залік з практики.

3. ЗМІСТ ПРАКТИКИ

У результаті проходження практики студенти повинні:
Знати:

- основні принципи і методи організації польових ботанічних і зоологічних досліджень;
- назви основних представників фауни і флори із різних біотопів району проходження практики;
- види, які потребують охорони.

Вміти:

- збирати і фіксувати зоологічні та ботанічні об'єкти;
- виготовляти колекції сухих і вологих препаратів;
- виготовляти гербарій;
- самостійно знаходити місця існування основних видів рослин і тварин, вести спостереження у природі;
- аналізувати будову рослин та тварин у зв'язку з їх екологічними потребами;
- аналізувати наслідки впливу господарської діяльності людини на природні біотопи
- користуватись довідковою літературою та он-лайн ресурсами для визначення видів.

Набути навички:

- проведення польових досліджень;
- збору матеріалу;
- виготовлення ботанічних та зоологічних колекцій;
- визначення рослин і тварин;
- організації екскурсій у природу і ведення природоохоронної роботи.

Заходи, необхідні для досягнення поставлених мети і завдань: екскурсії в природі; тематичні лабораторні заняття; самостійна робота зі збирання, гербаризації і визначення рослин, спостереження за поведінкою і поширенням тварин.

Робочий день починається з екскурсії, а в другій половині дня, або на наступний день після тривалих екскурсій, зібраний матеріал опрацьовується в лабораторії. Кожний студент під час екскурсії повинен мати прості олівці, блокнот для записування пояснень викладача і спостережень, папір для етикеток, кишенькову лупу, копачку для збирання рослин.

Об'єктами польової практики є Басівкутське водосховище, річка Устя, державний заказник «Вишнева гора», антропогенно трансформовані біотопи у м. Рівне та околицях, Рівненський міський зоопарк, заплавна лука, болото та мішаний ліс на території Шпанівської сільської ради.

4. ПРОГРАМА ПРАКТИКИ

Тема 1. Мета і завдання практики. Ознайомлення з програмою практики. Інструктаж з техніки безпеки. Основні ботанічні і зоологічні поняття. Методика опису біоценозів. Правила збору тварин (комах) та гербаризації рослин. Рідкісні рослини та тварини Рівненщини.

Тема 2. Практичне заняття під керівництвом викладача із вивчення морфологічних та систематичних ознак окремих таксонів та визначення наукової назви рослин і тварин. Ознайомлення з ресурсами визначення рослин і тварин у мережі Інтернет. Підготовка до польових спостережень.

Тема 3. Вивчення фауни і флори штучної водойми Басівкутське водосховище: спостереження за водоплавними птахами та їх облік, дослідження водних і повітряно-водних рослин, закономірностей розподілу водної рослинності, домінантів і субдомінантів фітоценозів. Збір тематичного гербарію за відношенням рослин до водного режиму: гідатофіти, гідрофіти, гігрофіти, мезофіти.

Тема 4. Камеральна робота. Систематизація і узагальнення результатів попереднього дня спостережень: систематичний аналіз видового складу тварин і рослин, які були зафіксовані впродовж екскурсії, проведення повного морфологічного аналізу зібраних рослин, виготовлення гербарію. Ознайомлення з методами вивчення біомаси і продуктивності водних фітоценозів.

Тема 5. Вивчення фауни і флори заплави р. Устя: дослідження лучних екосистем на околиці с. М.Олексин та вивчення біоценозів болотистої місцевості на території Шпанівської сільської ради. Збір гербарію болотяних і лучних рослин.

Тема 6. Камеральна робота. Систематизація і узагальнення результатів спостережень флори і фауни заплави р. Устя. Виготовлення гербарію. Складання списку рідкісних і цінних у господарському відношенні видів.

Тема 7. Вивчення біоценозу мішаного лісу Павлівщина (урочище Павлівщина) на околиці сіл Шпанів та Зозів.

Дослідження тварин трав'янистих фітоценозів на крейдяних горбах, збір гербарію.

Тема 8. Камеральна робота. Систематизація та узагальнення результатів вивчення флори і фауни мішаного лісу та крейдяних горбів (кальцієфільних рослин). Складання списку рідкісних і цінних (лікарських) рослин, які спостерігали впродовж екскурсії.

Тема 9. Ознайомлення з природною екологічною системою державного заказника «Вишнева гора» і впливом на неї існуючого антропогенного навантаження. Вивчення рідкісних видів флори і фауни.

Тема 10. Камеральна робота. Проведення систематизації та узагальнення результатів вивчення флори і фауни державного заказника «Вишнева гора».

Тема 11. Вивчення фауни і флори заплави р. Устя: дослідження екосистем на околиці та у межах сіл Городок і Зозів. Збір тематичного гербарію за відношенням рослин до водного режиму: гідатофіти, гідрофіти, гігрофіти, мезофіти.

Тема 12. Камеральна робота. Проведення систематизації та узагальнення результатів вивчення флори і фауни заплави р. Устя.

Тема 13. Екскурсія в Рівненський зоопарк. Ознайомлення з колекцією екзотичних тварин. Дослідження видового складу рослин на території зоопарку. Збір гербарію мезофітів.

Тема 14. Камеральна робота. Проведення систематизації та узагальнення результатів екскурсії до зоопарку.

Тема 15. Вивчення фауни і флори порушених у результаті діяльності людини оселищ на околиці м. Рівне (інвазивні види рослин і тварин). Збір гербарію адвентивних видів.

Тема 16. Камеральна робота. Систематизація і узагальнення результатів спостережень адвентивних та інвазивних видів рослин і тварин на порушених місцезростаннях.

Тема 17. Вивчення видового і кількісного складу рослин і тварин (комах) біоценозу закинутого поля біля 7-го корпусу НУВГП.

Тема 18. Камеральна робота. Систематизація і узагальнення результатів спостережень. Підготовка до наповнення бази даних з біорізноманіття України.

Тема 19. Складання заліку за назвами тварин і вищих водних рослин (українська, латинська назви).

Тема 20. Оформлення та захист звіту.

5. ФОРМИ І МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Контроль за проходженням студентами практики здійснюють викладач – керівник практики та завідувач кафедри.

До заліку студенти повинні підготувати звіт, гербарій та індивідуальні щоденники із записами матеріалів досліджень та екскурсій, фото і замальовками. За вказівкою викладача студент повинен назвати види тварин, які спостерігали впродовж практики, у т.ч. за світлинами, зробленими впродовж екскурсій, а також зібрані в гербарії рослини, дати їм морфологічну характеристику. Студент повинен знати 150-200 видів рослин і тварин (із них 50 латинські назви).

Звіт складається один на бригаду. Він повинен бути творчим підсумком самостійної дослідницької роботи. Звіт складається з «Вступу», «Пояснювальної записки», «Висновків» та списку використаної літератури. У вступі містяться дані про географічне і геоботанічне положення району навчальної практики, мету і завдання практики, а також коротку характеристику природних умов, дані про основні методи і прийоми вивчення флори і фауни, про пройдені маршрути, перелік виконаних робіт, кількісну характеристику зібраних матеріалів (кількість описів, зібраних видів рослин і тварин, світлин тварин і рослин т.д.). У вступі вказується структура звіту і розподіл роботи між членами бригади. При складанні пояснювальної записки студенти повинні показати вміння узагальнювати і аналізувати польовий матеріал, ця основна частина звіту включає: 1) загальну характеристику і 2) розгорнуту характеристику рослинного і тваринного світу досліджуваних об'єктів. Характеристика природних умов включає особливості рельєфу, ґрунтів, рослинності, а також антропогенну трансформацію регіону, особливості материнських порід, їх вплив через ґрунти

на рослинність і тваринний світ; співвідношення між лісовими, болотними і лучними асоціаціями.

У висновках розробляється комплекс заходів зі збереження фауни і флори природних об'єктів.

Таблиця 6.1

Критерії оцінювання практики студентів

Критерії оцінювання практики	Кількість набраних балів
1	2
Студент виконав менше 50% програми практики і представив звіт незадовільного змісту і якості оформлення: захист звіту показує відсутність практичних навичок, передбачених програмою практики	1-34
Студент виконав понад 50% програми практики; звіт відповідає вимогам програми практики, але має значні неточності за структурою і змістом; основні положення звіту недостатньо обґрунтовані з порушенням послідовності; якість зовнішнього оформлення звіту задовільна; захист звіту показує, що студент не набув достатніх практичних навичок, передбачених програмою практики	35-59
Студент повністю виконав програму практики; звіт має недоліки за структурою і змістом; основні положення звіту недостатньо обґрунтовані з порушенням послідовності; якість зовнішнього оформлення звіту задовільна; захист звіту не дозволяє в повній мірі виявити практичні навички, передбачені програмою практики	60-69
Студент повністю виконав програму практики; звіт відповідає вимогам програми, але має недоліки за структурою та змістом; основні положення звіту недостатньо обґрунтовані з порушенням послідовності; задовільна якість зовнішнього оформлення звіту; захист звіту з незначними недоліками, які студент усуває з допомогою викладача	70-74

1	2
Студент повністю виконав програму практики; звіт за структурою, обсягом та змістом відповідає вимогам програми, але має незначні недоліки; основні положення звіту обґрунтовані; задовільне зовнішнє оформлення звіту; захист звіту дозволяє виявити наявність практичних умінь, передбачених програмою практики; незначні недоліки, які при цьому спостерігаються, студент виправляє сам	75-84
Студент повністю виконав програму практики; звіт за структурою, обсягом та змістом відповідає вимогам програми; основні положення звіту достатньо обґрунтовані; незначне порушення послідовності; прийнятне зовнішнє оформлення звіту; захист звіту дозволяє виявити наявність практичних умінь, передбачених програмою практики	85-89
Студент повністю виконав програму практики; звіт за структурою, обсягом та змістом відповідає вимогам програми, але має незначні недоліки; основні положення звіту глибоко обґрунтовані і логічні; звіт має якісне оформлення; під час захисту звіту студент аргументовано доводить набуття ним практичних навичок, передбачених програмою практики	90-100

6. РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ

Модуль 1 (щоденник, звіт, гербарій)			Модуль 2 (назви рослин і тварин)	Сума
20	20	20	40	100

Шкала оцінювання для заліку:

60 – 100 балів – *зараховано*;

35 – 59 балів – *не зараховано* з можливістю повторного складання;

1 – 34 балів – *не зараховано* з обов'язковим повторним проходженням практики.

7. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Гідроботаніка : навч. посіб. / Гроховська Ю.Р., Ходосовцев О.С., Пилипенко Ю.В., Кононцев С.В. Херсон : Олді-Плюс, 2013. 376 с.
2. Гідроєкологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / М. О. Клименко, Ю. В. Пилипенко, Ю. Р. Гроховська, О. В. Лянзберг, О. О. Бедункова. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 379 с. URL: <http://ep3.nuwm.edu.ua/id/eprint/7515>.
3. Гроховська Ю. Р. Екологічна різноманітність іхтіофауни річки Стир / Ю. Р. Гроховська, С. В. Кононцев, А. В. Кульпач. *Вісник НУВГП. Сільськогосподарські науки* : зб. наук. праць. Рівне : НУВГП, 2014. 1 (65). С. 9–21.
4. Гроховська Ю. Р. Раритетні види та угруповання вищих водних і прибережно-водних рослин Рівненської області / Ю. Р. Гроховська, В. О. Володимирець, С. В. Кононцев. *Вісник НУВГП. Сільськогосподарські науки* : зб. наук. праць. Рівне : НУВГП, 2013. 2 (62). С. 182–197. URL : <http://ep3.nuwm.edu.ua/id/eprint/1233>.
5. Кадастр іхтіофауни Рівненської області : монографія / [Ю. Р. Гроховська, Г. П. Воловик, С. В. Кононцев та ін.; за ред. Мошинського В. С., Гроховської Ю. Р. Рівне : ТЗОВ «Дока центр», 2012. 200 с.
6. Клименко М. О., Гроховська Ю. Р. Оцінка екологічного стану водних екосистем річок басейну Прип'яті за вищими водними рослинами. Рівне : НУВГП, 2005. 194 с.
7. Angiosperm Phylogeny Group (2009). An update of the Angiosperm Phylogeny Group classification for the orders and families of flowering plants: APG III. *Botanical Journal of the Linnean Society*. 2009. Vol. 161 (2). P. 105–121.

Ресурси Інтернету

8. Національна мережа інформації з біорізноманіття. URL: <http://www.ukrbin.com>.
9. Определитель растений онлайн «Плантариум». URL: <http://www.plantarium.ru>.
10. International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN) Red List of Threatened Species. URL: <http://www.iucnredlist.org>.
11. Plants for a future: 7000 Edible, Medicinal and Useful Plants. URL: <http://www.pfaf.org>.

Види тварин, які поширені у регіоні

Phymatodes testaceus

Pyrrhidium sanguineum

Galeruca tanacetii

Cetonia aurata

Zygaena loti

Nymphalis xanthomelas

Vanessa atalanta

Vanessa cardui

Pyrrhocoris apterus

Graphosoma italicum

Araneus diadematus

Libellula quadrimaculata

Alburnus alburnus

Leucaspisus delineatus

Rutilus rutilus

Carassius gibelio

Abramis brama

Tinca tinca

Perca fluviatilis

Perccottus glenii

Esox lucius

Bufo bufo

Natrix natrix

Ciconia ciconia

Corvus corax

Pica pica

Corvus frugilegus

Anas platyrhynchos

Cygnus olor

Coloeus monedula

Passer domesticus

Hirundo rustica

Fulica atra

Erinaceus roumanicus

Sciurus vulgaris

Види рослин, які поширені у регіоні

Дерева і кущі

Frangula alnus

Cornus sanguinea

Corylus avellana

Populus tremula

Трав'янисті рослини

Nuphar lutea

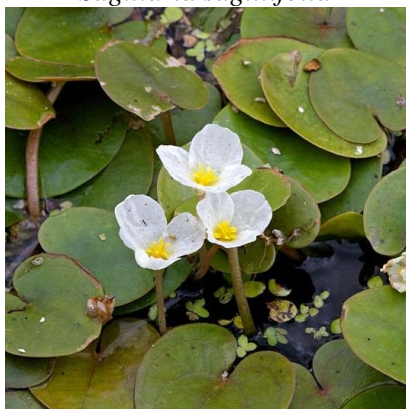
Nymphaea candida

Sagittaria sagittifolia

Stuckenia pectinata

Hydrocharis morsus-ranae

Myriophyllum spicatum

Phragmites australis

Typha latifolia

Scirpus sylvaticus

Epilobium hirsutum

Caltha palustris

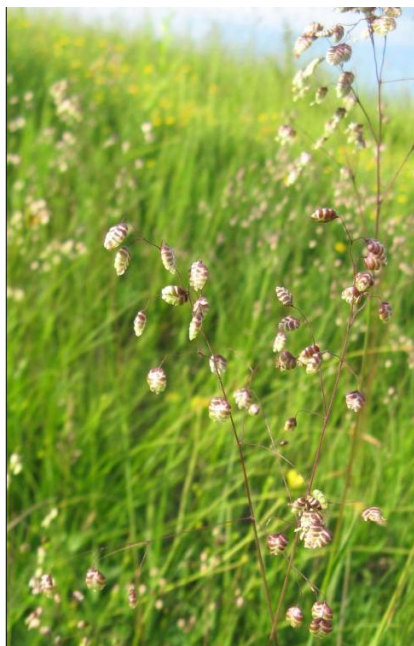
Acorus calamus

Symphytum officinale

Cichorium intybus

Briza media

Papaver rhoeas

Інтродуковані та інвазійні види

Echinocystis lobata

Elodea canadensis

Cyclachaena xanthiifolia

Heracleum sosnowskyi

Ambrosia artemisiifolia

Solidago canadensis

Гриби та ліхенізовані гриби

Armillaria mellea

Cantharellus cibarius

Amanita phalloides

Amanita pantherina

Laetiporus sulphureus

Xanthoria parietina